

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351:321:1/14

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.3/01>**Бутирська Т.О.**

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ПРИСТРАСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ НАЧАЛО ДЕРЖАВИ

У статті детально проаналізовано роль філософської категорії «пристрасть» у забезпеченні усталеності держави. Обґрунтовано, що дуальний характер даної категорії обумовлює можливість як позитивного, так і негативного розвитку держави. Показано, що усталеність держави вирішальним чином залежить від ступеня об'єктивації суб'єктивних пристрастей індивідів, яка полягає в розумному дотриманні загальних цілей держави щодо забезпечення її усталеності. Виявлено, що таку об'єктивацію значно ускладнює наявність трьох ключових видів страстей (афектів): бажання, задоволення і незадоволення, при цьому останні два апріорі не піддаються об'єктивації. Обґрунтовано, що для досягнення усталеності держави необхідно врівноважувати афекти задоволення і незадоволення об'єктивними бажаннями, пов'язаними з розумним дотриманням загальних цілей держави щодо забезпечення її усталеності. Показано, що така врівноваженість відображає суть тектоніки держави, а значні зміни в ній є тектонічними зрушеннями. Обґрунтовано, що позитивний чи негативний характер таких тектонічних зрушень зумовлений тим, наскільки співвідносяться цінності, покладені в основу волі індивідів по втіленню їх страстей, з істинною дійсністю, яка полягає у відображенні реального стану тектоніки держави та способів його поліпшення, а також узгодженістю обмежень свободи вибору таких цінностей індивідами з усталеністю держави.

Ключові слова: *пристрасть, бажання, афекти, держава, усталеність, об'єктивація, врівноваження.*

Постановка проблеми. Однією з фундаментальних проблем державного будівництва є подолання розриву між ідеальним і реальним станом держави. Згідно з філософською традицією перше розуміється як форма, друге – як зміст. Незважаючи на те, що безумовно форма первинна по відношенню до змісту, зокрема для держави, все ж необхідно враховувати усе розмаїття і багатосторонність державного буття з позицій змісту, не вдаючись при цьому на суто емпіричний рівень і не втрачаючи зв'язку з формою. Цьому може сприяти виявлення і використання такої філософської категорії, яка б сама по собі своєю суттю пов'язувала б форму і зміст держави. Проведений аналіз праць великих філософів привів нас до висновку, що шуканою філософською категорією є «пристрасть».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вольтер у главі VIII свого «Метафізичного трактату», яка носить назву «Людина як суспільна істота», стверджує, що пристрасті насправді є

першопричиною порядку, що спостерігається нами зараз на Землі. Одні лише пристрасті, вважає Вольтер, об'єднали людей і витягли з надр земних всі мистецтва... Інакше кажучи, пристрасті – це колеса, які змушують працювати всі ці механізми [2, с. 162–163].

Н.А. Бердяєв у своїй книзі «Самопізнання» пише про пристрасті двічі: спочатку в епіграфі до першої глави, яка носить назву «Витоки та походження» [3, с. 12], і потім – у четвертій главі, що називається «Світ філософського пізнання. Філософські виточки» [3, с. 93]. Світ не є мисль, як думають філософи, які присвятили мислі своє життя. Світ є пристрасть. У світі є діалектика пристрасті, стверджує Бердяєв.

Н.В. Хамітов, який у своїх філософських текстах спирається на метафізику Бердяєва, якому присвячена його наведена тут робота, визначає пристрасть як непереможне прагнення до якоїсь мети, яке охоплює людину у всій її повноті [4, с. 197].

Б.В. Марков у своїй роботі [5] вказує на неоднозначне тлумачення поняття «пристрасть», яке в сьогоdnішньому розумінні може означати якусь міць, динаміку людини, її духовну інтенсивність, і ставить питання про те, як можливий порядок у цій такій складній сфері.

Водночас слід зазначити, що в сучасному науковому контексті присутні в основному роботи за тематикою «волі» і «свободи», тоді як за пристрастями їх надзвичайно мало, можна сказати – майже немає, хоча пристрасті більш глибоко закорінена причина діяльності, ніж воля і свобода. Також суттєво підкреслити, що в контексті держави поняття пристрасті не розглядається.

Постановка завдання. Мета статті – розкриття категорії «пристрасть» у контексті держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. За висловом Г. Гессе, немає нічого, що менше піддавалося б слову і одночасно більше потребувало б того, щоб відкривали на це очі, ніж деякі речі, існування яких не можна ні довести, ні вважати ймовірним, але які саме завдяки тому, що благочестиві і добрі люди ставляться до них, як до чогось дійсно існуючого, трохи наближаються до можливості існувати і народжуватися [1, с. 5]. До таких речей належить і поняття «пристрасть». Найперше пояснення його суті і сенсу міститься в «Метафізиці» Аристотеля. У «Метафізиці» Аристотель приходить до висновку, що більшість перших філософів мислили начала всіх речей тільки у вигляді матерії: звідти вони виникають спершу й там знаходять завершення при розпаді. При цьому сутність залишається, тільки з нею відбуваються різні пристрасті [6, с. 23]. Отже, можна зробити висновок, що Аристотель розумів пристрасті як дію.

Водночас Р. Декарт говорить про те, що ніде так не позначається недостатність знань, отриманих нами від давніх, як у тому, що написано ними про пристрасті. Сам Декарт визначає пристрасті в загальному як сприйняття, або відчуття, або душевні рухи, які «викликаються, підтримуються і посилюються деяких рухом духів» [7, с. 493]. На відміну від Аристотеля, Декарт не вважає пристрасті діями, під останніми він розуміє тільки бажання [7, с. 489].

З ототожненням бажань і дій важко погодитися, оскільки бажання дії і сама дія – зовсім не одне і те ж. Водночас у віртуальній суперечці Декарта

і Аристотеля ми займемо сторону Декарта, оскільки його позиція є більш об'єктивною. Крім того, Декарт розмежував бажання і пристрасті за принципом джерела їх походження. Наприклад, згідно з Декартом, джерелом бажань є душа людини (філософ вживає термін «хвилювання душі»), тобто це внутрішнє джерело. Водночас джерела пристрастей знаходяться поза людиною як суб'єктом, тобто вони є для неї зовнішніми. Зокрема, Декарт пише, що душа людини «отримує пристрасті від речей, які представляються ними» [7, с. 489]. Це більше узгоджується з визначенням Декартом пристрастей як сприйняття, і менше – як відчуттів, оскільки відчуття можуть йти і від внутрішнього джерела, – тобто від душі.

Водночас свій трактат про пристрасті Декарт починає зі встановлення взаємозв'язку пристрасті і дії: «те, що є пристрасть у відношенні якогось одного суб'єкта, в іншому відношенні є дія» [7, с. 482]. На нашу думку, цей вислів Декарта дає змогу асоціювати дію з волею. Дійсно, сприйняття суб'єкта (об'єкта), в тому випадку якщо воно не є пасивним спогляданням, так улюбленим древніми греками, пробуджує в індивіда волю до дій щодо цього суб'єкта (об'єкта). В іншому випадку сприйняття не буде пристрастю в розумінні Декарта. Звідси впливає важливий висновок: не всяке сприйняття є пристрастю, а тільки те, яке спонукає волю до активних дій.

Щодо пристрастей Б. Спіноза вживав термін «афекти» і «пристрасті душі»¹. У розкритті суті даного терміну Спіноза пішов далі Декарта. Зокрема, він назвав пристрасті (або афекти) модусами мислення [8, с. 62].

Згідно з [9, с. 653], модус – це філософський термін², за допомогою якого позначають властивість предмета, притаманне йому не постійно, а лише в деяких станах, і залежне як від оточення предмета, так і від тих зв'язків, у яких він знаходиться. При цьому модус протиставляється атрибуту – невідчужуваної властивості предмета, без якої він не може ні існувати, ні мислитися.

Водночас Спіноза під модусом має на увазі «substantiae affectio», що буквально перекладається як «стан субстанції» [8, с. 9]. При цьому під афектами розуміє «corporeis affectiones», тобто «стан тіла» [8, с. 125]. Отже, поняття пристрасть, або афект, Спіноза визначає як «стан» мислення.

Згідно зі Спінозою, саме поняття «пристрасть» як модус мислення, як стан свідомості визначає ступінь згоди людей між собою, – або, говорячи сучасними термінами – соціальну зв'язність в державі.

¹ У третій частині «Етики», в розділі «Загальне визначення афектів», Спіноза визначає афект як «пристрасть душі», або «страждальний стан духу» [8, с. 199].

² Модус (лат. modus) – перекладається як міра, образ, вид, спосіб.

Отже, з викладеного вище стає зрозуміло, що нерозривно пов'язані терміни «пристрасть» і «бажання» є фундаментальною причиною, яка зумовлює формування і характер взаємозв'язку індивідів і держави, і тому вони виступають рушійною силою соціальної зв'язності в державі.

Наприклад, Спіноза писав, що люди лише тоді схожі між собою за своєю природою, якщо вони живуть по керівництву розуму [8, с. 235]. Однак, люди, що живуть за приписом розуму, зустрічаються дуже рідко [8, с. 277]. З іншого боку, життя в державі змушує людей жити згідно, тобто – по керівництву розуму. Спіноза сформулював це так: «що веде людей до життя державного... змушує людей жити згідно, то корисно, і навпаки, погано те, що вносить в державу незгоду» [8, с. 244].

Гегель дотримувався подібної позиції: «Держава... виявляється упорядкованою і сама в собі сильною, якщо приватний інтерес громадян з'єднується з її загальною метою, якщо один знаходить своє задоволення і здійснення в іншому» [10, с. 77].

Розгляд того, що змушує людей жити згідно між собою в державі, лежить в основі теорії суспільного договору Ж.-Ж. Руссо [11]. Поняття суспільного договору Ж.-Ж. Руссо в принципі не суперечить положенням про державу, наявним в працях Платона, Аристотеля, Гегеля. Однак, як показує історичний досвід цивілізації, цей концепт є скоріше ідеалістичним, бо на практиці дуже часто виявляється, що досягти дієвого договору різних страт суспільства вдається дуже рідко. Ба більше: такий договір апріорі не може тривати в державі скільки-небудь тривалий час.

Тут виникає питання – чому так відбувається, в чому причина цього? Найочевидніша причина цього – мінливість середовища функціонування держави. Тоді напрошується наступне питання – з чим пов'язаний цей стан середовища функціонування держави?

Це пов'язано з тим, що основними носіями даного середовища виступаємо ми, – люди. Досить часто в науковому побуті вживається таке поняття, як «людський фактор». Він означає суб'єктивність світоглядів, думок, мінливість установок, переконань, відповідно до яких діють індивіди. У філософській традиції цей термін носить назву «пристрасть», і це жодним чином не співзвучне його відомому значенню в буденному побуті. Цей філософський термін докладно розглядали в своїх працях такі філософи, як Аристотель, Декарт, Спіноза, Шеллінг, Гегель.

Особливо слід зазначити, що у Спінози і у Гегеля цей термін розглядається в контексті держави.

Взаємозв'язок терміна «пристрасть» і держави носить досить складний характер. З одного боку, згідно з Гегелем, пристрасть є тим самим началом, що породжує колективну діяльність і робить можливим досягнення державно значимих результатів цієї діяльності. З іншого боку, трапляються ситуації, коли пристрасть, що розуміється як суб'єктивний інтерес індивіда, суперечить цілям розвитку держави і заважає досягненню суспільно значущих результатів колективної діяльності. Для того, щоб зрозуміти як уникнути цієї негативної ситуації, необхідно розглянути розкриття терміна «пристрасть» у працях перерахованих філософів.

Унікальність категорії «пристрасть» у тому вигляді, в якому її розглядали філософи, полягає в тому, що вона в один і той же час несе в собі два протилежні начала, а саме: хаотичне і систематизуюче. Про перше начало говорив Спіноза, про друге – говорив Гегель.

Наприклад, Спіноза вчить, що під впливом афектів і душевних коливань, що відбуваються зі складання трьох первинних афектів, а саме – бажання, задоволення (радість) і незадоволення (печалі), ми різним чином збуджуємось зовнішніми причинами і хвилюємося, як хвилі моря, гнані протилежними вітрами, не знаючи про наш кінець і долю [8, с. 182].

Гегель стверджує, що взагалі ніщо не здійснювалося без інтересу тих, які брали участь своєю діяльністю, і так як ми називаємо інтерес пристрастю, оскільки індивідуальність, відсуваючи на задній план усі інші інтереси і цілі, які також є і можуть бути у цієї індивідуальності, цілком віддається предмету, зосереджує на цьому всі свої сили і потреби, – то ми повинні сказати, що ніщо велике у світі не здійснювалося без пристрасті [10, с. 76]. Тут мається на увазі взагалі діяльність людей, обумовлена приватними інтересами, спеціальними цілями, егоїстичними намірами, і при тому так, що вони вкладають в ці цілі всю енергію своєї волі та свого характеру, жертвують для них іншими предметами, які також можуть бути метою, або, скоріше, жертвують для них всім іншим. Таким чином «пристрасті» мають на увазі особливу визначеність характеру та є мотивами і спонукальними причинами загальних дій.

Водночас Гегель, як і Спіноза, підкреслює суб'єктивний, імовірнісний характер пристрасті. Так, Гегель стверджує, що пристрасть є суб'єктивна, формальна сторона енергії, волі і діяльності, причому мета і зміст є невизначеними. Так само йде справа і з особистою переконаністю і з особистим розумінням.

Ми бачимо тепер таке: і Спіноза, і Гегель стверджують, що для благополуччя держави життєво необхідне співвіднесення приватних інтересів громадян із загальною метою держави, тоді люди житимуть у злагоді. Проте тут неминуче виникає питання про способи такого співвіднесення.

Гегель вказує, що необхідна тривала ідейна боротьба, поки не настане усвідомлення того, що є доцільним. Також потрібна боротьба з приватним інтересом і пристрастями, важка і тривала дисципліна, поки не стане здійсненим вищезазначене єднання. Коли досягається таке єднання, настає період процвітання держави, її сили і щастя її громадян [10, с. 77].

У наведеній цитаті Гегеля можна виявити два способи співвіднесення приватних інтересів громадян із загальною метою держави, а саме:

1. Боротьба з приватним інтересом і пристрастями, важка і тривала дисципліна.
2. Тривала ідейна боротьба, що веде до усвідомлення громадянами доцільності згоди їхніх інтересів із загальною метою держави.

Однак досвід розвитку цивілізації за останні два століття показав, що боротьба з приватними інтересами та ідейна боротьба «до переможного кінця» – це далеко не найкращі способи державного будівництва. Прямим наслідком нещадної боротьби такого роду є революції та державні перевороти, неминучим наслідком яких є хаос і анархія в наступний тривалий період часу.

Крім того, накопичений досвід державного будівництва також переконливо показав, що, по-перше, не вийде ліквідувати приватний інтерес повністю, і саме це прагнення є згубним для держави внаслідок різкого зниження ефективності колективної діяльності через відсутність мотивації. Тому ідея боротьби у вищезазначеній цитаті Гегеля є другорядною і її не слід розуміти буквально.

На нашу думку, досягненню необхідної згоди набагато більш сприятиме усвідомлення громадянами сумісності їх приватних інтересів з досягненням спільної мети в державі, і який зворотний вплив від недосягнення спільної мети на здійснення їх приватних інтересів.

Для того, щоб зрозуміти, як можливо узгодити приватні інтереси індивідів з досягненням загальної мети в державі, необхідно опертися на види афектів за Спінозою і враховувати суб'єктивний характер пристрасті, декларований Гегелем. Згідно зі Спінозою, всі душевні коливання відбуваються з складання трьох первинних афектів: бажання, задоволення (радості) і незадоволення

(печалі). Згідно з Гегелем, характер пристрасті буде суб'єктивним, якщо мета і зміст тієї чи іншої пристрасті є невизначеними.

Оскільки спільні цілі в державі є певними і об'єктивними, а більшість бажань індивідів – невизначеними і суб'єктивними, то слід прагнути надати об'єктивний характер цим бажанням. Згідно Спінозі, об'єктивними є бажання, що виникли виключно під впливом розуму. Такі бажання Спіноза ототожнює з істинною чеснотою.

За Спінозою, об'єктивними є бажання робити добро, а також з'єднати з собою узами дружби інших людей. Бажання робити добро Спіноза називає повагою до загального блага в державі. Так, він стверджує, що «всього корисніше для людей з'єднатися один з одним у своєму способі життя ... і взагалі людям в державі всього корисніше робити те, що сприяє зміцненню дружби» [8, с. 276–277]. Бажання людини з'єднати з собою узами дружби інших людей філософ назвав чесністю. Те, що схвалюють люди, що живуть по керівництву розуму, на його думку є чесним, а ганебним – те, що перешкоджає дружнім зв'язкам у державі [8, ч. IV, т. 37, сх. 1].

Суб'єктивність бажань, вважає Спіноза, полягає в тому, що людина віддає себе на розтерзання речей, існуючих поза нею, і визначається ними до таких дій, яких вимагає загальний стан зовнішніх речей, а не сама природа людини [8, с. 239]. Наприклад, однозначно суб'єктивним є бажання до споживання того, що є модним, популярним в той чи інший момент часу, і визначається під впливом засобів масової інформації.

Ще один критерій суб'єктивності бажань Спіноза сформулював в теоремі 60 частини четвертої «Етики», і звучить це так: «бажання, що виникає з ... задоволення, яке відноситься тільки до однієї або декількох частин тіла, а не до всіх, до користі всієї людини відношення не має» [8, с. 261]. У контексті взаємовідносин індивіда і держави, у процитованому формулюванні слід замінити словосполучення «частин тіла» на «груп індивідів» або «страт суспільства», а «людини» – на «держави в цілому».

Що стосується двох інших афектів – задоволення (радості) і незадоволення (печалі), то, на відміну від бажань, Спіноза не припускав можливості їх об'єктивації. При цьому незадоволенню він приписував негативний характер. Зокрема, він писав: «Афекти незадоволення прямо протилежні правосуддю, справедливості, повазі до загального блага в державі». Якщо обурення призводить до того, що «кожному дозволено обговорювати чужі

вчинки і самому відновлювати своє або чуже право, там живуть поза законом» [8, с. 279].

Ситуація, коли зазначені афекти одних індивідів входять у суперечність із цими ж афектами інших індивідів, несе в собі потенційну загрозу для держави. З цього приводу Спіноза писав наступне, а саме: «хто ... прагне до того, щоб інші любили те, що він любить, і жили за його міркою, той буде ненависний тим, яким подобається інше і які ... прагнуть, щоб інші, навпаки, жили по-їхньому» [8, с. 238]. На цій підставі Спіноза робить висновок, що суспільство повинно мати владу приписувати загальний спосіб життя і встановлювати закони, роблячи їх твердими не за допомогою розуму, який обмежити афекти не в змозі, але шляхом примусу. Таке суспільство, що ґрунтується на законах і владі самозбереження, називається державою, а люди, що знаходяться під захистом його права, – громадянами [8, с. 241].

Загалом, ми згодні з позицією Спінози щодо необхідності обмеження афектів шляхом погроз у вигляді законів і влади самозбереження. Однак, на нашу думку, це не єдина можливість впоратися з афектами. Загальновідомо, що однією з особливостей людської психіки є мінливість настроїв в залежності від зовнішніх обставин. Така мінливість належить, зокрема, до розглянутих двох афектів: задоволення (радості) і незадоволення (печалі). Водночас спільні цілі держави мають виключно довгостроковий характер.

Таким чином, в державі необхідне нівелювання зазначених двох афектів задоволення (радості) і незадоволення (печалі), яке найдоцільніше здійснювати за допомогою реалізації об'єктивних бажань розуму, а не загроз. Обґрунтуванням цієї тези може служити наступний вислів Спінози, а саме: людина, що керується розумом, кориться державним постановам не з страху, але оскільки вона прагне зберегти своє існування за приписом розуму [8, ч. IV, док. т. 73, с. 272]. Отже, керівництво розумом, в цілому, і реалізація об'єктивних бажань, заснованих на приписі розуму, зокрема, – це найкращий спосіб нівелювання негативного впливу афектів задоволення (радості) і незадоволення (печалі) на державу. Відсутність нівелювання зазначених афектів реалізацією об'єктивних бажань розуму неминуче призведе до деградації, хаотизації і розпаду держави. Накопичений історичний досвід показує, що результат переважання афектів задоволення (радості) і невдоволення (печалі) над реалізацією об'єктивних бажань розуму призводить до таких згубних для держави наслідків як революції і громадянські війни.

На підставі вищевикладеного ми можемо констатувати, що існування держави прямо залежить від її здатності врівноважити суб'єктивні мінливі афекти об'єктивними бажаннями, пов'язаними з досягненням спільної мети держави. Це узгоджується з позицією іншого відомого філософа – Ф. Шеллінга.

Пристрасті, згідно Шеллінгу, являють собою сили різної спрямованості, які можна і потрібно врівноважувати за рахунок один одного. У цій своїй якості пристрасті виступають як безпосередні знаряддя чесноти. З цього приводу Шеллінг писав наступне, а саме: «пристрасті ... що перебувають у стані органічної рівноваги, суть сила самої чесноти та її безпосередні знаряддя» [12, с. 145]. З погляду державного будівництва чеснотою є все те, що спрямоване на досягнення загальної мети держави.

З основ теорії систем відомо, що рівновага – ключова ознака усталеності будь-якої системи, складного об'єкта, до яких відноситься, в тому числі, і держава. Про виняткову важливість категорії «усталеність» для держави писав Ф. Ніцше. «Великою метою державного мистецтва повинна бути стійкість, яка переважає все інше» [13, с. 359]. Слід зазначити, що термін Ф. Ніцше «державне мистецтво» є не що інше, як «державне будівництво» в сучасному розумінні. При цьому загальною метою держави – і, в підсумку, державного будівництва, – є усталеність держави.

Отже, спираючись на вищевведені цитати Б. Спінози, Г.В.Ф. Гегеля, а також Ф.В.Й. Шеллінга і Ф. Ніцше, є всі підстави стверджувати, що урівноваження суб'єктивних афектів і пристрастей, притаманних окремим індивідам, об'єктивними бажаннями розуму, спрямованими на досягнення усталеності як загальної мети в державі, є ключовим інструментом державного будівництва і визначає, в підсумку, усталеність держави.

При цьому ступінь такої врівноваженості ми визначимо як тектоніку держави. Звідси тектонічними зрушеннями в державі, здатними різко змінити її усталеність, будемо вважати стрибкоподібні зміни співвідношення об'єктивних бажань розуму по досягненню загальної мети держави і суб'єктивних афектів. Якщо співвідношення різко, стрибкоподібно змінюється в бік переважання суб'єктивних афектів над об'єктивними потребами розуму, тобто коли тектонічний зсув має негативний характер, держава неминуче і досить швидко руйнується. У зворотному випадку тектонічний зсув має позитивний характер, який виражається в тому, що відбувається значне зміцнення усталеності і ефективний розвиток держави.

З точки зору усталеності держави, життєво важливо передбачати, прогнозувати тектонічні зрушення в ній. Більше того, бажано управляти такими тектонічними зрушеннями: прагнути не допускати негативних зрушень, з одного боку, і підтримувати розвиток позитивних зрушень, з іншого боку. У зв'язку з цим виникає таке ключове питання: що впливає на виникнення тектонічних зрушень обох знаків в державі?

Для відповіді на це питання вважаємо за доцільне розглянути зв'язок категорії «пристрасть» з двома іншими не менш значущими філософськими категоріями, а саме: «воля» і «свобода».

В основі поняття «воля» лежить підтвердження деякої цінності, визнання її такою, прагнення до неї. При цьому воля може бути спрямована тільки на суб'єктивно цінне, тому вона залежить від індивідуальної субординації цінностей [14, с. 75]. Зіставлення даного визначення волі з поясненням суб'єктивного характеру пристрасті Гегелем вказує на основну відмінність категорій «воля» і «пристрасть»: воля є визначеною, оскільки орієнтується на досягнення цінності, пристрасть же є невизначеною з позиції конкретної дії.

Згідно з вченням Ф. Ніцше, базовою людською «пристрастю» є «воля до влади» [13, с. 269-270]. Філософ вважав, що можливо пояснити «сукупне життя людських поривів» як «розгалужування волі до влади». Таким чином, воля – це ніщо інше, як цілеспрямована пристрасть.

Згідно з Гегелем, суб'єктивна воля асоціюється з пристрастю, якщо остання має мету, пов'язану з істинністю дійсності [10, с. 89]. Варто відзначити, що в даному висловлюванні присутні два словосполучення, які за певних умов можуть увійти в протиріччя один з одним, а саме: «суб'єктивна воля» і «істинність дійсності». Згідно з філософською традицією, істинність дійсності, а також судження про неї означає її об'єктивність. Водночас суб'єктивна воля сама по собі, без допомоги розуму, не в змозі відрізнити справжню дійсність і судження про неї від уявних, помилкових. При цьому дійсність переломлюється індивідами, головним чином, через субординовану систему цінностей.

В аспекті держави істинною є така дійсність, яка найбільш повно розкриває реальний стан тектоніки і усталеності держави, а також вказує шляхи їх поліпшення. Трактуючи істинної дійсності в такому ключі виправдано тим, що вона

прямо апелює до розуму людини, сприяючи виникненню і подальшій реалізації об'єктивних бажань по досягненню усталеності як загальної мети в державі.

Отже, якщо суб'єктивні цінності, покладені індивідами в якості орієнтирів для своєї волі, співвідносяться з істинною дійсністю в зазначеному ключі і не суперечать їй, то ймовірність виникнення негативних (руйнівних) тектонічних зрушень у державі набагато менше, ніж позитивних (конструктивних). Якщо ж ступінь такої співвіднесеності досить низька, то зростає ймовірність прояву негативних (руйнівних) тектонічних зрушень і викликаного ними зниження усталеності держави.

Варто зазначити, що люди схильні самі вибирати цінності і цілі, які покладались в якості орієнтирів для своєї волі. Дійсно, воля як духовний акт є самостійною волею, тобто може вибирати серед багатьох мотивів. При цьому вольовий мотив і цінності, що стоять за ним, виявляються, згідно з [14, с. 75], в межах деякої ситуації. У зв'язку з цим доречним є розгляд наступної філософської категорії – «свободи». Аналіз філософської спадщини дозволяє виділити два протилежних дискурсу розгляду категорії «свободи».

З одного боку, поняття свободи за Ф. Шеллінгом полягає в тому, що вона є здатність до добра і зла [12, с. 102-103]. Дане визначення можна трактувати як свободу людини вибирати між добром і злом, тобто тут мова йде про свободу вибору відповідної системи цінностей. У схожому ключі висловився Ж.-П. Сартр, прийшовши до висновку, що за допомогою проявів волі люди намагаються досягти цілей, покладених первісною свободою [15, с. 667]. Очевидно, що в даному висловлюванні також мається на увазі свобода вибору. При цьому з точки зору державного будівництва, вибір індивіда між добром і злом – це вибір між приватними цілями, що суперечать загальній меті по досягненню усталеності в державі, і приватними цілями, що узгоджуються з зазначеною загальною метою.

Інший філософський дискурс розгляду категорії «свободи» також присутній в роботах Ф. Шеллінга. Наприклад, у «Мюнхенських лекціях» філософ вчить, що безмежна свобода, не приборкована ніякою закономірністю, веде до безнадійності і відчаю. Водночас держава в цій сфері виступає як опосередкування добра і зла [12, с. 487]³. Це висловлювання означає, перш за все, життєву необхідність обмежувати свободу дій індивідів в державі. Однак таке обмеження не повинно абсо-

³ Додамо, що Шеллінг викладає дані погляди в розділі «натур-філософія» – тобто саме в тому розділі мюнхенських лекцій, де він переходить до викладу своєї системи.

лютизуватися і бути самоціллю: таке обмеження повинно мати свої відомі межі, що узгоджуються із загальною метою досягнення стійкості в державі. Інакше бездумне надмірне обмеження свобод громадян у державі перетворюється на абсолютне зло. Наочним прикладом тому є всі тиранії, що мали місце в історії.

Варто зазначити, що між першим і другим дискурсами розгляду категорії «свобода» присутній як прямий, так і зворотній причинно-наслідковий зв'язок. Прямий зв'язок полягає в тому, що індивід має свободу вибору того, наскільки обмежувати свою свободу дій в державі і якою мірою слідувати загальним цілям. Слід застерегти, що така свобода вибору є досить умовною, про що, зокрема, говорив Б. Спіноза.

Зворотний зв'язок полягає в тому, що надмірне обмеження свободи громадян у державі може призвести до ліквідації можливостей погоджувати свої приватні цілі із спільною метою держави, брати участь у її житті, що спонукає їх обирати приватні цілі незалежно від того, наскільки вони співвідносяться із загальною метою.

Отже, розгляд категорій «пристрасті», «волі» і «свободи» найбільш чітко показує механізми як творення, так і руйнування взаємозв'язків людини і держави, а значить – і самої держави. Дійсно, в будь-якій державі завжди знаходиться місце як для становлення і творення, так і для деградації і руйнування, що визначається категорією «усталеність». Досягнення усталеності як спільної мети держави вирішальним чином залежить від ступеня співвіднесеності приватних цілей індивідів із зазначеною загальною метою. При цьому людина вільна сама вибирати, яким цілям і цінностям слідувати, і в цьому полягає її свобода, свобода вибору. Водночас свобода дій індивідів у державі має бути обмежена у відомих межах, що узгоджуються з її усталеністю.

Досягнення усталеності в державі також сильно залежить від відповідності цінностей, покладених індивідами в основу своєї волі, з істинною дійсністю в державі. При цьому термін «істинна дійсність» по відношенню до держави означає відображення реального стану тектоніки держави і шляхів її поліпшення. У свою чергу, тектоніка держави визначена нами як ступінь врівноваженості суб'єктивних афектів (задоволення / незадоволення) об'єктивними бажаннями по досягненню усталеності як загальної цілі держави. Різкі зміни такої урівноваженості названі нами тектонічними зрушеннями, які при переважанні об'єктивних бажань мають творчий харак-

тер, а при домінуванні суб'єктивних афектів – негативний, руйнівний для держави.

Висновки. Виконане дослідження показало, що «пристрасть» і «бажання» є філософськими категоріями, які своєю суттю пов'язують форму і зміст держави. При цьому джерела пристрастей є зовнішніми, тобто вони знаходяться поза людини, а джерело бажань завжди внутрішнє, так як це душа людини. Унікальність категорії «пристрасть» полягає в тому, що вона в один і той же час несе в собі два протилежні начала, а саме: хаотичне і систематизуюче. З одного боку, категорія «пристрасть» має на увазі особливу визначеність характеру і є мотивом і спонукальною причиною загальних дій. З іншого боку, з позиції конкретної дії, категорія «пристрасть» є суб'єктивною, імовірнісною, невизначеною. Нерозривно пов'язані терміни «пристрасть» і «бажання» є фундаментальною причиною, яка зумовлює формування і характер взаємозв'язку індивідів і держави, і тому вони виступають рушійною силою соціальної зв'язності в державі.

Встановлено, що взаємозв'язок терміна «пристрасть» і держави носить складний характер. З одного боку, пристрасть як начало колективної діяльності робить можливим досягнення державно значимих результатів цієї діяльності. З іншого боку, пристрасть як суб'єктивний інтерес індивіда нерідко суперечить загальним цілям розвитку держави і заважає досягненню суспільно значущих результатів колективної діяльності. Для добробуту держави життєво необхідна згода приватних цілей громадян із загальною метою держави.

Виявлено, що найбільшою мірою досягненню необхідної згоди сприятиме усвідомлення громадянами сумісності їх приватних інтересів з досягненням загальної мети в державі, і характеру зворотного впливу від недосягнення загальної мети на реалізацію їх приватних інтересів. Пристрасті і бажання, спрямовані на досягнення загальної мети в державі, є об'єктивними. Пристрасті і бажання, які не узгоджуються із загальною метою в державі, що суперечать їй, є суб'єктивними.

З'ясовано, що всі пристрасті походять з складання трьох початкових афектів: бажання, задоволення (радість) і незадоволення (печаль). Суб'єктивні бажання можуть придбати об'єктивний характер тільки в тому випадку, якщо вони виникли під впливом розуму. Звідси можливо виділити два критерії об'єктивності / суб'єктивності бажань. По-перше, бажання є об'єктивним, якщо воно продиктоване розумом і його предмет спрямований на корисні для держави речі, напри-

клад, зміцнення дружби (соціальної зв'язності). Бажання є суб'єктивним, якщо воно продиктоване довільним станом зовнішнього середовища, а не природою людини, наприклад, споживання під впливом засобів масової інформації. По-друге, суб'єктивним є бажання, що відноситься тільки до однієї або декількох груп індивідів, страт суспільства, а не до всіх. Таке бажання до користі держави в цілому відношення не має.

Встановлено, що на відміну від бажань, інші два афекти – задоволення (радість) і незадоволення (печаль), є апріорі суб'єктивними. Вони мають суто негативний характер, оскільки вони прямо протилежні правосуддю, справедливості, повазі до загального блага в державі. Крім того, афекти різних індивідів входять в протиріччя один з одним, що несе в собі потенційну загрозу для держави. Таким чином, в державі необхідне нівелювання зазначених двох афектів задоволення (радісті) і незадоволення (печалі), яке найкраще здійснювати за допомогою реалізації об'єктивних бажань розуму, а не загроз у вигляді законів і влади, хоча і вони теж необхідні. Відсутність нівелювання зазначених афектів реалізацією об'єктивних бажань розуму неминуче призведе до деградації, хаотизації і розпаду держави. Отже, здатність врівноважити суб'єктивні мінливі афекти об'єктивними бажаннями, пов'язаними з досягненням загальної мети держави, є ключовою для її існування.

Обґрунтовано, що загальною метою держави є досягнення та підтримання її усталеності. Усталеність держави визначається її здатністю врівноважити суб'єктивні афекти і пристрасті, властиві

окремим індивідам, об'єктивними бажаннями розуму, спрямованими на досягнення усталеності як загальної мети в державі. Ступінь такої врівноваженості ми визначили як тектоніку держави, а її різкі зміни, що значно ослабляють або підсилюють її усталеність, тектонічними зрушеннями в державі.

Доведено, що на виникнення тектонічних зрушень обох знаків у державі вирішальним чином впливає вольовий вибір індивідів, яким цілям і цінностям їм слід дотримуватися, і ступінь свободи здійснення такого вибору. Якщо суб'єктивні цінності, покладені індивідами в якості орієнтирів для своєї волі, співвідносяться з істинною дійсністю в державі, тектонічні зрушення в ній будуть носити позитивний характер та її усталеність буде зміцнюватися. В іншому випадку тектонічні зрушення в державі будуть негативними (руйнівними) і її усталеність буде послаблюватися.

У дослідженні зазначається, що термін «істинна дійсність» в державі означає відображення реального стану її тектоніки і шляхів її поліпшення. Свобода вибору індивідів в державі повинна бути обмежена у відомих межах, що узгоджуються з її усталеністю. Отже, взаємопов'язаний розгляд категорії «пристрасті», а також «волі» і «свободи» як похідних від неї, дозволяє найбільш глибоко і повно розкрити механізми її внутрішньої тектоніки, що визначають творення і руйнування взаємозв'язків всередині держави, досягнення соціальної зв'язності в неї, що в кінцевому підсумку визначає її усталеність і життєздатність.

Список літератури:

1. Гессе Г. Игра в бисер: роман / пер. с нем. С. Апта. Москва : АСТ: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2008. 461 с.
2. Вольтер. Философские сочинения / пер. с франц. Москва : Наука, 1996. 560 с.
3. Бердяев Н.А. Самопознание (Опыт философской автобиографии). Москва : Книга, 1991. 446 с.
4. Хамитов Н. Философия. Бытие. Человек. Мир: Курс лекций. Киев : КНТ, Центр учебной литературы, 2006. 456 с.
5. Марков Б.В. Философия и искусство как практики образования человека. *Вестник СПбГУ. Сер. 17.* 2013. Вып. 1. С. 5–11.
6. Аристотель. Метафизика / пер. с древнегр., вступит ст. и комм. А.В. Маркова. Москва : РИПОЛ классик, 2018. 384 с.
7. Декарт Р. Сочинения В 2 т. Т. I / пер. с лат. и франц.; сост., ред., вступ. ст. В.В. Соколова. Москва : Мысль, 1989. 654 с.
8. Спиноза, Бенедикт. Этика / пер. с лат. Н.А. Иванцова. Москва : АСТ, 2018. 320 с.
9. Всемирная энциклопедия: Философия / главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. Москва : АСТ, Минск: Харвест, Современный литератор, 2001. 1312 с.
10. Гегель Г.В.Ф. Лекции по философии истории / пер. А.М. Водена. Санкт-Петербург : Наука, 1993. 480 с.
11. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты / пер. с фр. Москва : КАНОН-пресс, Кучково поле, 1998. 416 с.
12. Шеллинг Ф.В.Й. Сочинения в 2 т. Т. 2 / пер с нем.; сост., ред. А.В. Гулыга. Москва : Мысль, 1989. 636 с.

13. Ницше Ф. Сочинения в 2 т. Т. 1 / пер с нем.; сост., ред., вступ. ст. и примеч. К.А. Свасьяна. Москва : Мысль, 1990. 829 с.
14. Философский энциклопедический словарь. Москва : ИНФРА-М, 2005. 576 с.
15. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто. Опыт феноменологической онтологии. / пер. с фр. В.И. Колядко. Москва : АСТ, 2015. 928 с.

СТРАСТЬ КАК СУБЪЕКТИВНОЕ НАЧАЛО ГОСУДАРСТВА

В статье подробно проанализирована роль философской категории «страсть» в обеспечении устойчивости государства. Обосновано, что дуальный характер данной категории обуславливает возможность как позитивного, так и негативного развития государства. Показано, что устойчивость государства решающим образом зависит от степени объективации субъективных страстей индивидов, которая заключается в разумном следовании общим целям государства по обеспечению его устойчивости. Выявлено, что такую объективацию значительно осложняет наличие трех ключевых видов страстей (аффектов): желания, удовольствия и неудовольствия, при этом последние два априори не поддаются объективации. Обосновано, что для достижения устойчивости государства необходимо уравновешивать аффекты удовольствия и неудовольствия объективными желаниями, связанным с разумным следованием общим целям государства по обеспечению его устойчивости. Показано, что такая уравновешенность отражает суть тектоники государства, а значительные изменения в ней являются тектоническими сдвигами. Обосновано, что позитивный или негативный характер таких тектонических сдвигов обусловлен тем, насколько соотносятся ценности, положенные в основу воли индивидов по воплощению их страстей, с истинной действительностью, заключающейся в отражении реального состояния тектоники государства и способов его улучшения, а также согласованностью ограничений свободы выбора таких ценностей индивидами с устойчивостью государства.

Ключевые слова: *страсть, желание, аффекты, государство, устойчивость, объективация, уравновешивание.*

PASSION AS A SUBJECTIVE SOURCE OF STATE

The role of the philosophic category “passion” in providing sustainability of a state is analyzed in the article. It’s grounded, that dual character of this category causes abilities of positive or negative development of a state. It’s shown that the sustainability of a state strongly depends on the level of objectification of subjective passions of individuals, which means reasonable following the common goals of a state, related with providing its sustainability. It’s discovered that the progress in such objectification is strongly complicated by influence of the three key types of passion (affects): desires, pleasure and dissatisfaction, herewith the last two a priori can’t be objectified. It’s grounded, that in order to provide sustainability of a state it’s necessary to balance the affects of pleasure and dissatisfaction by objective desires, implied reasonable following the common goals of a state, related with providing its sustainability. It’s shown that such a balance reflects the essence of tectonics of a state, and its significant changes are tectonic shifts. It’s grounded, that positive or negative character of such tectonic shifts is caused by the level of accordance of values, set as the basis for volition of individuals, related with embodiment of their passions, and the true reality, reflecting the real situation of the tectonics of a state and the ways of its improvement, as well as the level of accordance of limitations of freedom of choice of such values by individuals with the sustainability of a state.

Key words: *passion, desire, affects, state, sustainability, objectification, balance.*